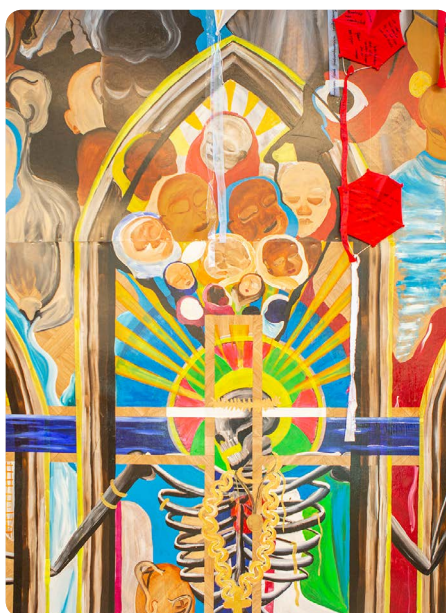

Jaarverslag 2024

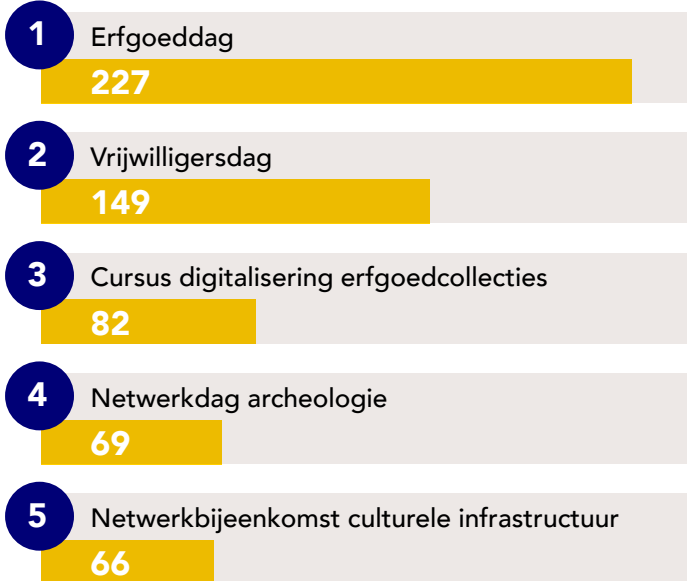
2024 IN CIJFERS

Samen erfgoed behouden, benutten & beleven

Erfgoedhuis Zuid-Holland zet zich in voor het behouden, benutten en beleven van het cultureel erfgoed van Zuid-Holland. Wij versterken erfgoed door het bieden van ondersteuning, door het creëren van draagvlak voor beheer en behoud en wij vertellen het verhaal van Zuid-Holland aan alle inwoners en bezoekers van de provincie.

DE BEST BEZOCHTE EVENEMENTEN

Aantal deelnemers

ARCHEOLOGIEHUIS ZUID-HOLLAND

In mei startte de nieuwe expositie *Bestemming bereikt?*, die dat jaar **43.486** mensen trok.

PROVINCIAAL STEUNPUNT CULTUREEL ERFGOED

Met het Steunpunt heeft het Erfgoedhuis **46** gemeenten weten te bereiken, ofwel **92%**. Dit deden we door het organiseren van **5** bijeenkomsten en **1** online spreekuur voor **186** deelnemers, **14** werkbezoeken en directe ondersteuning.

EVENEMENTEN

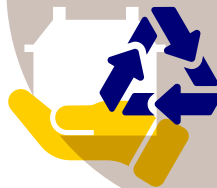
We organiseerden **58** expertmeetings, informatie- en inspiratiebijeenkomsten, trainingen en cursussen, **1** Erfgoeddag en reikten **2** Erfgoedparels uit.

Hiermee informeerden, adviseerden, activeerden en inspireerden we meer dan **1.700** mensen.

Erfgoeddag

THEMA: **Verleden met visie - Erfgoed en duurzaamheid**

Deze dag trok **227** bezoekers.

Zij beoordeelden de dag met een **8**.

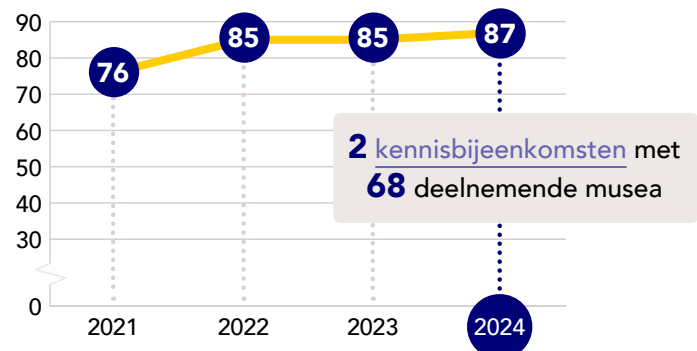
Erfgoedparel

Prijs om aandacht te vestigen op unieke erfgoedprojecten door vrijwilligers in Zuid-Holland.

5 finalisten, **2** winnaars: Stichting Molens Hoeksche Waard (juryprijs) en Streekmuseum Goeree-Overflakkee (publieksprijs)

Er stemden meer dan **2.100** mensen.

MUSEUMPLATFORM

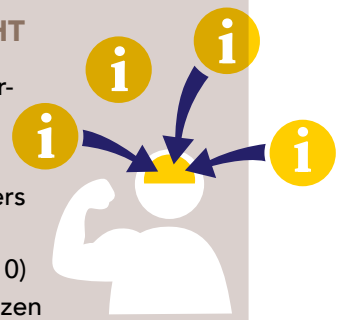
EDUCATIE

- **1** video voor de Erfgoedlijn Neder-Germaanse Limes
- **2** cursussen over erfgoed-educatie met **45** deelnemers
- **1** Toolkit 'Met taalleerders naar een museum of erfgoedlocatie'
- **1** les over Uitsluiting in Cultuursnack Burgerschap
- **1** inspiratiemiddag Limes over educatie en toegankelijkheid met **41** aanwezigen
- **1** factsheet: [Hoe bereik en ontvang je scholen als erfgoedinstelling?](#)

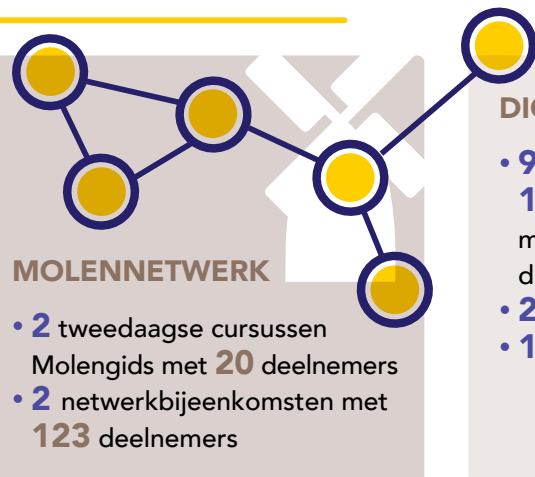

KENNIS IS KRACHT

- **12** trainingen, waarvan **4** cursussen op maat met meer dan **170** deelnemers
- Gemiddelde waardering: **8** (op 10)
- Meer dan **60** adviezen aan erfgoedinstellingen
- **2** factsheets

- [Hoe geef ik mijn collectie een nieuw leven?](#)
- [Minimale registratie van objecten](#)

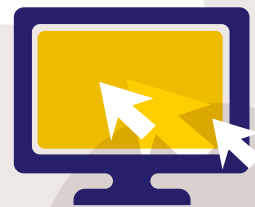

MOLENNETWERK

- **2** tweedaagse cursussen Molengids met **20** deelnemers
- **2** netwerkbijeenkomsten met **123** deelnemers

DIGITALISERING

- **9** cursussen en **1** inspiratiebijeenkomst met meer dan **160** deelnemers
- **2** factsheet
- **1** cursusvideo

- [Je collectieregistratie verrijken met termen](#)
- [Starten met je \(digitale\) archief](#)
- [Zo bouw je een fotostudio](#)

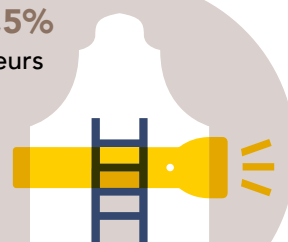
BELANGRIJKSTE PUBLICATIES

- [Archeologische Kroniek 2023](#)
- Boek: [Het Meisjeshuis in Delft](#) (herdruk)
- Handboek: [The Sleeping Beauty Scenario](#). A handbook for the orderly forgetting of collections
- [Handreiking Borgen van Immaterieel Erfgoed in de Kerkenvisie](#)
- [Erfgoedpaspoort Atlantikwall](#) (herdruk)
- [Klimaatrisicokaarten voor erfgoed, met kaartverhalen en bijsluiter voor gemeenten](#) (online)
- Onderzoeksrapport: [Archeologie en Faro in Zuid-Holland: welke rol speel jij?](#)

7

MONUMENTENWACHT

- **911** inspectierapporten
- **6** quickscans en aankoopkeuringen
- **24** SIM-subsidieaanvragen (en 14 toegekend)
- **11** begeleidingstrajecten
- **2.185** abonnees
 - Een groei van ruim **1,5%**
 - **10** fte aan inspecteurs (toename: +1)

ONLINE BEREIK

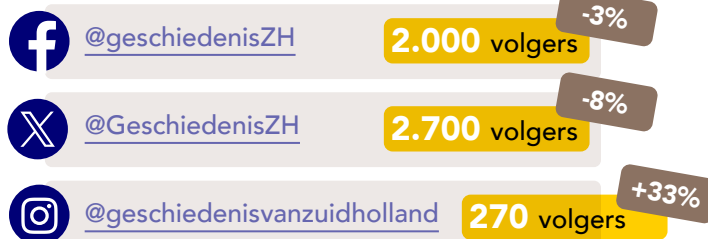
Sociale media

Nieuws

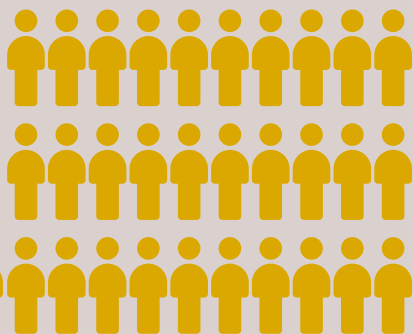
- 4 nieuwsbrieven
- 1.300 abonnees

+32%

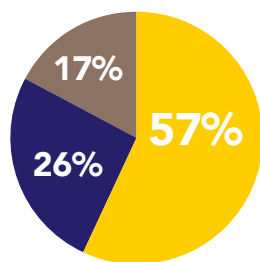

PERSONEEL

We hadden op 31/12/2024 **34** mensen in dienst.

INKOMSTEN

Totaal
€ 4.005.074

- Boekjaarsubsidie
€ 2.263.565
- Monumentenwacht
€ 1.054.642
- Overige eigen inkomsten
€ 686.867

Inhoud

2024 IN CIJFERS	2
INLEIDING	8
A BELEIDSGERICHTE INFORMATIE EN BELEIDSGERICHT ONDERZOEK	11
A.1 Beleidsgerichte informatie	12
A.1.1 Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed	12
Nieuwe structuur	12
Gemeenten	12
Informatiebijeenkomsten	13
A.1.2 Erfgoed als onderdeel van de culturele infrastructuur	14
A.1.3 Studiebijeenkomst erfgoed van de Koude Oorlog	15
A.2 Beleidsgericht onderzoek	15
A.2.1 Immaterieel erfgoed in Zuid-Holland	15
A.2.2 Kerkenvisie en kerkelijke gemeenschappen	15
A.2.3 Klimaatrisicoscan Zuid-Hollands erfgoed	16
A.2.4 Pilot citizen science in Zuid-Holland	16
A.2.5 Erfgoed en toerisme duurzaam verbinden 2.0	17
B BEHEER, BEHOUD EN ONTSLUITING VAN ERFGOEDCOLLECTIES	18
B.1 Digitalisering erfgoedcollecties Zuid-Holland	19
B.2 Archeologiehuis Zuid-Holland	20
B.3 Vondst met een verhaal	20
B.4 Provinciale collectie Zuid-Holland	20

C	DEBAT EN REFLECTIE	22
C.1	Activiteiten en netwerken voor de brede achterban	23
C.1.1	Jaarlijkse Erfgoeddag	23
C.1.2	Jaarlijkse Vrijwilligersdag	23
C.1.3	Jaarlijkse netwerkdag archeologie	23
C.1.4	Netwerk vrijwilligers in de archeologie	24
C.1.5	Molennetwerk	24
	Themabijeenkomst en netwerkdag	24
C.1.6	Netwerk Joods erfgoed	25
C.1.7	Netwerk agrarisch erfgoed	25
C.1.8	Netwerk historische verenigingen	25
C.1.9	Netwerk conflictarcheologie	26
C.2	Activiteiten en netwerken voor erfgoedprofessionals	26
C.2.1	Netwerkbijeenkomsten gemeentelijke en regionale archeologen	26
C.2.2	Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen	26
C.2.3	Museumplatform Zuid-Holland	26
C.2.4	Deelname externe netwerken	27
D	COLLECTIEVE VERTEGENWOORDIGING EN PROMOTIE VAN HET ZUID-HOLLANDSE ERFGOED	28
D.1	Communicatie en PR-werkzaamheden	29
D.2	Erfgoedlijnenondersteuning	29
D.2.1	Atlantikwall	29
D.2.2	Historisch Haringvliet	30
D.2.3	Landgoederenzone Zuid-Holland	30
D.2.4	Neder-Germaanse Limes Zuid-Holland	31
D.2.5	Oude Hollandse Waterlinie	31
D.2.6	Trekvaarten	31
D.2.7	Maritieme Industrie (voorheen Waterdriehoek)	32
D.3	Het verhaal van Zuid-Holland vertellen	32
D.4	Archeologische Kroniek Zuid-Holland	32
E	DESKUNDIGHEIDSBEVORDERING	34
E.1	Extra ondersteuning voor erfgoedvrijwilligers: Kennis is kracht	35
E.2	(Project)vrijwilligers voor de erfgoedsector bereiken en behouden	35
E.3	Erfgoedparticipatieloket	36
E.4	Erfgoed van, voor en door iedereen	36
E.5	Cursussen Molennetwerk	36
E.6	Erfgoededucatie op de erfgoedlijnen	36
E.7	Overige activiteiten erfgoededucatie	37

F	INNOVATIERUIMTE	38
F.1	Duurzaamheid gebouw en collectie	39
F.2	Netwerkvorming themagerelateerde collecties	39
F.3	Verkenning archeobrigade	39
F.4	Maatschappelijke diensttijd	40
G	MONUMENTENWACHT ZUID-HOLLAND	41
G.1	Activiteiten vrijgesteld van BTW	42
G.1.1	Het uitvoeren van periodieke bouwkundige inspecties	42
G.1.2	Abonneeservice	42
G.1.3	Ontzorgen	42
G.1.4	Kerkenvisie gemeente Rotterdam	42
G.2	Activiteiten niet vrijgesteld van BTW	42
G.2.1	Aankoopkeuringen	42
G.2.2	NRF-Quickscans	43
G.2.3	Ondersteuning subsidieaanvragen	43
G.2.4	Opstellen van meerjarenbegrotingen	43
G.2.5	Begeleiding en ondersteuning van Verenigingen van Eigenaren	43
G.2.6	Financiering	43
H	INCIDENTELE OPDRACHTEN	44
H.1	Incidentele opdrachten	45
H.1.1	Ondersteuning van provincie Zuid-Holland door Monumentenwacht Zuid-Holland	45
	Bijlage 1 Personeel	46

Inleiding

Het jaar in vogelvlucht

Het jaar 2024 stond voor ons in het teken van 50 jaar Monumentenwacht en 25 jaar Erfgoedhuis Zuid-Holland: twee jubilea onder één dak! We zijn dankbaar de provincie Zuid-Holland al zo lang te mogen ondersteunen bij het behouden, benutten en beleefbaar maken van erfgoed. En we zijn vastberaden dit nog vele jaren met passie en deskundigheid te doen.

De Monumentenwacht bestaat uit ons team van deskundige inspecteurs die monumenteneigenaren met raad en daad bijstaan, van particuliere woningen tot molens, musea, kerken en landgoederen. In 2024 voerde Monumentenwacht Zuid-Holland ongeveer duizend inspecties uit bij deze panden. Ook hebben wij beheerders geholpen met het opstellen van onderhoudsbegrotingen en opstellen van duurzaamheidsadviezen.

Het Erfgoedhuis ondersteunde zijn doelgroepen met vele tientallen adviezen, cursussen, projecten en publicaties. Ons onlangs vernieuwde Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed organiseerde naast advies- en helpdeskwerkzaamheden in 2024 bijeenkomsten over de klimaatrisico's voor erfgoed die resulteerden in de lancering van een interactieve kaart van die risico's. We verrichtten of initieerden onderzoek naar onder meer de rol van vrijwilligers in de archeologie, historische moestuinen, het roerend erfgoed van molens en digitalisering door erfgoedinstellingen.

In het afgelopen voorjaar organiseerden we de expositie *Bestemming bereikt?*, over archeologische objecten die van elders kwamen maar in Zuid-Hollandse bodem gevonden werden én recente persoonlijke objecten en verhalen van mensen uit verschillende Alphense gemeenschappen. Aan de basis van deze succesvolle expositie stond een reeks verbindende archeologiediners, met archeologen en lokale inwoners met een migratieachtergrond. Educatief timmerden we onder meer verder aan de weg met het project *Sprekend Erfgoed*, met een succesvolle reeks taallessen in meerdere musea.

Tijdens Open Monumentendag op 14 september lieten we het grote publiek kennismaken met de geschiedenis van ons mooie kantoorpand, het Meisjeshuis in Delft, en met het werk dat wij hier vandaan doen. Het werd een drukte van jewelste, met maar liefst 2.100 zeer geïnteresseerde bezoekers. Ook brachten we het boekje over de geschiedenis van dit gebouw opnieuw uit. Op 15 november vond in Leiden de Erfgoeddag plaats, over toekomstbestendig en klimaatadaptief erfgoed.

Gedeputeerde Stolk reikte daarbij twee keer de Erfgoedparel uit, dé Zuid-Hollandse prijs voor erfgoedvrijwilligers. Stichting Molens Hoeksche Waard won de juryprijs en Streekmuseum Goeree-Overflakkee de publieksprijs.

De jubileumfeestelijkheden vonden het gehele jaar door plaats. In mei organiseerden we een geweldig feest met alle voormalige en huidige personeelsleden, directeuren en leden van de Raad van Toezicht. Ook partners, stakeholders en collega-instellingen uit andere provincies vierden ons jubileum met ons mee. Later in het jaar verscheen er een serie jubileumfilms waarin ons werk vanuit het perspectief van de provincie, onze klanten en betrokkenen belicht werd. Daarnaast maakten we een speciale Erfgoedhuis jubileumcanon, een bont portfolio van persoonlijke anekdotes en kijkjes achter de erfgoedschermen. Een monumentaal moment was de onthulling door wethouder Frank van Vliet van vier gerestaureerde historische regenten- en regentessenpanelen in ons kantoor in mei. Na decennia afwezigheid voelde dat als een tastbaar weerzien tussen panelen en pand.

Organisatorische ontwikkelingen

Op kantoor - en in het veld - waren we vrijwel op volle sterkte, met een enkele personele wijziging. De Raad van Toezicht verwelkomde drie nieuwe leden: per januari Vijay Gangadin en per april Lotte Ravenhorst en Irma Wooning. Laatstgenoemden volgden Krista den Drijver en Frederike van Ouwerkerk op, wiens termijnen die maand afliepen. Wij danken de vertrekkende leden voor hun grote betrokkenheid en inzet.

De ingezette lijn van professionalisering van de organisatie werd voortgezet, onder meer met projecten rondom privacy en cyber security, het opzetten van een interne beeldbank, de migratie van de websites naar een nieuwe omgeving en de voorbereidingen voor intranet in Microsoft Sharepoint.

Samenwerkingen

De samenwerking met provincie Zuid-Holland was constructief en prettig. We weten wat we aan elkaar hebben en dit resulteerde ook in 2024 in een aantal gezamenlijke activiteiten – zoals over koloniaal erfgoed en de slavernijgeschiedenis. Incidentele en meer structurele samenwerkingen waren er met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, het Kenniscentrum voor Immaterieel Erfgoed Nederland, Erfgoedvereniging Heemschut, Climate Adaptation Services, Probiblio, Nederlandse Limes Samenwerking, Kunstgebouw, Popunie en natuurlijk met de collega-‘erfgoedhuizen’ binnen stichting OPEN. Deze lijst van samenwerkingspartners is zeker niet uitputtend: het Erfgoedhuis bevindt zich midden in de actie van een groot, dynamisch netwerk.

Financiën

In dit jaarverslag wordt verantwoording afgelegd over de boekjaarsubsidieprestaties in 2024, zoals beschreven in ons jaarplan 2024. Deze prestaties en het verloop ervan gedurende het jaar worden van tevoren en tussentijds afgestemd met de betrokken provinciale erfgoedambtenaren. Het Erfgoedhuis ontvangt een structurele boekjaar-

subsidie. In 2024 bedroeg de provinciale subsidie 2.263.565 euro, en daarmee 57% van onze totale inkomsten (in 2023: 56%). De overige 43% werd verdiend met incidentele projectgelden voor diensten en opdrachten van zowel publieke als private financiers, zoals gemeenten, fondsen, erfgoedinstellingen en (particuliere) monumenteneigenaren.

Boekjaaruren voor de provinciale taken

De provinciale subsidie in 2024 voor het Erfgoedhuis bedroeg in totaal 2.263.565 euro. Daarvan was 150.980 euro een subsidie van het rijk met betrekking tot de Monumentenwacht. Dankzij deze rijkssubsidie brengt de Monumentenwacht een gereduceerd inspectietarief voor rijksmonumenten in rekening. Besloten is dat de provincie per ingang van 2025 vanuit de boekjaarsubsidie meer generiek een bijdrage gaat leveren aan de Monumentenwacht. Daarnaast ontving het Erfgoedhuis in 2024 projectsubsidies van de provincie waarvoor sommige uren van de medewerkers ten laste kwamen van de boekjaarsubsidie. In totaal zette het Erfgoedhuis 19.103 uren (6% meer dan begroot) in voor activiteiten en projecten die met de boekjaarsubsidie konden worden gerealiseerd. In die uren zijn adviseurs-uren en uren voor ondersteuning inbegrepen. De overige ureninzet is besteed aan betaalde opdrachten.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
Totaal aantal uren boekjaarsubsidie 2024	18.030	19.103	106

Beleidsgerichte informatie en beleidsgericht onderzoek

Dit betreft alle activiteiten die erop zijn gericht overheden en erfgoedorganisaties te voorzien van actuele en voor de beleidsontwikkeling relevante kennis en informatie, alsook onderzoek te verrichten naar nieuwe beleidsgebieden en kennislacunes zodat overheden en erfgoedorganisaties beter toegerust hun werk kunnen doen.

A.1 BELEIDSGERICHTE INFORMATIE

A.1.1 Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed

2024 stond in het teken van het introduceren van een nieuwe structuur van het steunpunt, het weer aanhalen van de banden met de regiomedewerkers van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE); Dorp, Stad en Land (DSL) en het voeren van gesprekken met ambtenaren erfgoed van Zuid-Hollandse gemeenten. Het beleidsoverleg met de RCE, DSL, provincie Zuid-Holland en Erfgoedhuis is dit jaar weer in ere hersteld. Afgesproken is om dit overleg één keer per jaar te organiseren. Daarnaast zijn er bilaterale contacten met medewerkers van de RCE over tal van onderwerpen.

De collegiale samenwerking met de medewerkers van provincie Zuid-Holland is op dezelfde voet verdergegaan als voorgaande jaren. Een medewerker van het steunpunt is agenda-lid van het monumententeam van de provincie en tweemaal per jaar is er overleg met het cluster Archeologie van de provincie. Doel van deze contacten is om elkaar te informeren, afstemming te vinden en gebruik te maken van elkaars expertise en kennis.

Nieuwe structuur

Bij het Steunpunt van Erfgoedhuis zijn vijf adviseurs fulltime aangesteld om gemeenten te ondersteunen. De provincie is met ingang van 2024 in vijf regio's verdeeld om het contact met de gemeenten te intensiveren en Erfgoedhuis beter op het netvlies van de gemeentelijke erfgoedambtenaren te krijgen. Elke regio heeft een adviseur van het Erfgoedhuis als contactpersoon en eerste aanspreekpunt voor de ambtenaar. De binnenkomende vragen en steunverzoeken worden door de contactadviseur behandeld of doorgespeeld naar een collega-adviseur als deze de benodigde kennis en expertise heeft om de vraag te beantwoorden.

De naam van het steunpunt werd in 2024 gewijzigd in Provinciaal Steunpunt Cultureel Erfgoed. De regio-indeling en de contactgegevens van de regio-adviseurs zijn gepubliceerd op de corporate website erfgoedhuis-zh.nl. In 2024 hebben de adviseurs hun gemeenten bezocht om (zo nodig) kennis te maken en te inventariseren welke ondersteuningsbehoefte er is. In 2025 wordt gestart met het organiseren van regio-bijeenkomsten.

Gemeenten

In 2024 werden werkbezoeken afgelegd bij alle gemeenten die een beleidsmedewerker erfgoed hebben. Met gemeenten waar geen beleidsmedewerker is aangesteld, zijn gesprekken ingepland met wethouders met erfgoed in hun portefeuille. Een aantal van deze gesprekken op bestuurlijk niveau heeft in 2024 plaatsgevonden. De nog te houden gesprekken worden in 2025 ingepland.

Gedurende het jaar konden gemeenten een beroep doen op de helpdesk van het Steunpunt en werden op die manier voorzien van de benodigde informatie en adviezen.

Relevante nieuwsfeiten werden gedeeld via de verschillende nieuwsbrieven die het Erfgoedhuis uitbrengt en via de online platforms. Het totale bereik gedurende 2024 was 92% van alle gemeenten in Zuid-Holland (2023: 74%).

Informatiebijeenkomsten

Informatiebijeenkomst Erfgoed in de gemeentelijke klimaatstresstest

Het Erfgoedhuis organiseerde op 21 maart de bijeenkomst *Erfgoed in de gemeentelijke klimaatstresstest* in De Machinist in Rotterdam. Samen met de RCE werd ingezet op het informeren en inspireren van beleidsmedewerkers om erfgoed in klimaatstresstesten op te nemen. In veel gemeenten in Zuid-Holland is cultureel erfgoed namelijk nog geen onderdeel van deze test, terwijl erfgoed juist gevoelig is voor klimaatverandering. Geen gemeente is echter hetzelfde. Niet als het op erfgoed aankomt, maar ook niet als we naar landschap, inrichting van de fysieke leefomgeving en aanverwante zaken kijken. Klimaatrisico's verschillen dan ook sterk per gemeente, net als de omgang hiermee. Gemeenten zijn daarom verplicht om één keer in de zes jaar een klimaatstresstest uit te voeren voor het eigen grondgebied. In deze test wordt aangegeven op welke plekken grote kwetsbaarheden en risico's worden verwacht en hoe hiermee wordt omgegaan. De bijeenkomst begon met een inhoudelijke presentatie over klimaatverandering en klimaatadaptatie, met daarna een tweetal workshops onder leiding van de RCE. Afsluitend vertelde Rotterdams WeerWoord over de praktijk in Rotterdam. Tijdens deze middag sloten 39 deelnemers aan.

Informatiebijeenkomst koloniaal erfgoed

Op 23 mei organiseerde het Erfgoedhuis in samenwerking met de provincie Zuid-Holland en de RCE in het Provinciehuis een bijeenkomst over koloniaal erfgoed. Deze bijeenkomst was onderdeel van een tweedelige studiereeks over koloniaal erfgoed in het kader van het landelijke herdenkingsjaar slavernijverleden 2023-2024 ([zie ook B.4](#)). Gedeputeerde Frederik Zevenbergen begon de dag met de opening van de tentoonstelling *Slavernij. Stemmen uit het verleden*. Historicus Karwan Fatah-Black vertelde vervolgens over het provinciale slavernijverleden en de relatie met erfgoed. Moderator Lara Nuberg ging in gesprek met de gemeenten Den Haag en Gouda over hun programma's rondom het koloniaal en slavernijverleden. Daarna namen de 50 deelnemers deel aan een workshop *Emotienetwerken* door de Reinwardt Academie, of een stadswandeling langs plekken in de Haagse binnenstad met een koloniaal verleden, verzorgd door het Haags Historisch Museum. Winston Brandon, curator van de tentoonstelling, gaf een rondleiding.

Erfgoed en Overheid

In het kader van het landelijke programma *Erfgoed en Overheid* werd op 1 juli een bijeenkomst georganiseerd waar met ambtenaren erfgoed van gemeenten en de provincie werd gesproken over de knel- en verbeterpunten bij de uitvoering van de erfgoedtaken in het fysieke domein. De opbrengst van de bijeenkomst was de basis voor de verdere vormgeving van de stimuleringsaanpak van het voornoemde programma, dat gericht is op het versterken van de uitvoering van erfgoedtaken bij gemeenten en

provincies. De bijeenkomst werd namens het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), de RCE, het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) georganiseerd door onderzoeksbureau Lysias en Maatschappij voor Communicatie in samenwerking met provincie Zuid-Holland en het Erfgoedhuis. De bijeenkomst vond plaats in Den Haag en werd geopend door Meindert Stolk, gedeputeerde van onder meer erfgoed van de provincie. Er waren 32 deelnemers.

Informatiebijeenkomst Industrieel erfgoed

Op 12 september organiseerden we in het Jenevermuseum in Schiedam een inspirerende bijeenkomst over industrieel erfgoed en 'zachte waarden'. Leroy Fisscher, junior-conservator van het Nationaal Jenevermuseum, trapt af en ging in op industrieel erfgoed, waarbij niet alleen de harde kant – zoals historische gebouwen – aan bod kwamen, maar ook de sociale kant (zachte waarden). Jonathan Even-Zohar (Reinwardt Academie) deelde resultaten van het EU-project Centrinno. Annelou Evelein (gemeente Gorinchem) vertelde met Imke van Dillen (Buro Bouwrituelen) over het afscheidsritueel rond het fabriekscomplex van De Vries Robbé. Stedenbouwkundige Laurens Engelbrecht (gemeente Delft) ging in op de herontwikkeling van de Schieoevers, terwijl Iris de Geus (Erfgoed Delft) vertelde over een *oral history*-project over industrieel erfgoed. Met 25 deelnemers was het een intieme setting, maar met volop discussie over het belang van zachte waarden.

Pilot digitaal archeologienetwerk

In 2023 is vanuit de archeologienetwerken de behoefte uitgesproken om een laagdrempelige overlegstructuur in te richten om de onderlinge communicatie te verbeteren. In 2024 vond het eerste online (avond)sprekuur plaats waarbij actualiteiten binnen het archeologisch speelveld werden besproken en er ruimte was voor bredere kennisdeling en informatie-uitwisseling. Thema's als het Verdrag van Faro, participatie binnen ruimtelijke ontwikkelingen en kansen voor archeologie onder de Omgevingswet kwamen aan bod. Onder de 12 deelnemers bevonden zich veel commercieel archeologen bij bedrijven die normaliter overdag niet kunnen aansluiten. Daarnaast waren er leden aanwezig van archeologische verenigingen. Het online spreekuur bleek dan ook een goed middel om verschillende partijen met elkaar in contact te brengen. In 2025 wordt gekeken naar een vervolg.

A.1.2 Erfgoed als onderdeel van de culturele infrastructuur

Hoe speel je met erfgoed- en cultuurbeleid in op grote ontwikkelingen op gebied van klimaatverandering, participatie en digitalisering? Hoe kunnen erfgoed en cultuur elkaar versterken? De jaarlijkse netwerkbijeenkomst voor beleidsmakers cultuur en erfgoed stond in 2024 in het teken van groen, sociaal en digitaal; de Europese transitiepeerpunten. Op 25 april kwamen beleidsmedewerkers, erfgoedprofessionals en bestuurders samen in Cultuurhuis de Garensponnerij in Gouda om hierover in gesprek te gaan, kennis op te doen, uit te wisselen en te inspireren. De 66 deelnemers konden tijdens meerdere deelsessies aan de slag met de volgende thema's: het verduurzamen van cultuur en erfgoed door het inzetten van kennis van erfgoedgemeenschappen, klimaatimpact van de cultuursector, de kracht van digitale transformatie en AI, het gesprek aangaan

over het (soms beladen) erfgoed van je inwoners, en het creëren van een plek waar kennis en waarden uit de beleidswereld en uit de wijk samenkomen. De sessies werden onder andere verzorgd door Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN), de Boekmanstichting, het Netwerk Digitaal Erfgoed, Stichting Wijkcollectie en Concrete Blossom.

A.1.3 Studiebijeenkomst erfgoed van de Koude Oorlog

Het erfgoed van de Koude Oorlog is in Nederland doorgaans niet goed gedocumenteerd of beschermd. Ook zijn de verhalen uit deze periode nog onderbelicht. Deels komt dit omdat de waarde hiervan niet altijd wordt ingezien. Het gevolg is dat dit erfgoed onder toenemende druk verloren gaat, terwijl deze periode vormend is geweest voor het moderne Nederland. Het Erfgoedhuis organiseerde daarom samen met provincie Zuid-Holland een bijeenkomst over dit onderwerp in Museum Bescherming Bevolking in Rijswijk. Eric Wie (RCE) ging dieper in op het project 'Verhalen uit de Koude Oorlog', Ben de Vries (RCE) vertelde over het waarderen van Koude Oorlog-erfgoed middels verhaallijnen en het beperkte aanwijzingsprogramma en Raphael Smid (Stichting Menno van Coehoorn) verhaalde over de landelijke GIS-kaart Koude Oorlog. De 28 aanwezigen kregen naast de presentaties ook een rondleiding door de commandobunker en namen deel aan een werkvorm over herbestemmen.

A.2 BELEIDSGERICHT ONDERZOEK

A.2.1 Immaterieel Erfgoed in Zuid-Holland

We hebben ons netwerk uitgebreid en kennisgemaakt met erfgoedgemeenschappen rondom immaterieel erfgoed die nog niet bekend waren met de activiteiten van het Erfgoedhuis. Wij ondersteunen hen onder meer door via onze publiekswaatsite een platform te bieden en de diversiteit aan immaterieel erfgoed in Zuid-Holland te laten zien. Daarnaast hebben we het Binnenvaartmuseum in Dordrecht ondersteund bij het aanmelden van de binnenvaartcultuur bij het landelijke Netwerk Immaterieel Erfgoed, dat wordt bijgehouden door kenniscentrum KIEN. Ook is hard gewerkt aan de podcast *Spreek de streek*, over taal en dialect in Zuid-Holland. Deze wordt in maart 2025 gelanceerd.

A.2.2 Kerkenvisie en kerkelijke gemeenschappen

In 2023 klonk tijdens de bijeenkomst over kerkenvisies de behoefte aan een netwerk om de onderlinge uitwisseling te versterken. Het Erfgoedhuis organiseerde daarom twee kleinschalige netwerktafels voor kerkenvisiegemeenten, op 12 maart in het Meisjeshuis in Delft en op 7 juni in de Noorse Kerk in Rotterdam. In totaal sloten achttien deelnemers aan. Tijdens de bijeenkomsten gingen we in op de stand van zaken per gemeente en bredere thema's als duurzaamheid, het omgevingsplan, participatie en samenwerking. Beide sessies werden afgesloten met een bezoek aan een kerkgebouw.

Om gemeenten te stimuleren immaterieel erfgoed te borgen in lokale kerkenvisies, publiceerde het Erfgoedhuis een (digitale)handreiking. De publicatie bundelt praktische en inspirerende voorbeelden op het gebied van beleid, educatie, publieksactiviteiten, rituelen en digitale media en is gericht op ambtenaren, geloofsgemeenschappen en erfgoedorganisaties. Op 28 november is de handreiking verder toegelicht in een gezamenlijke workshop met het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland op het landelijke congres over het vervolg van kerkenvisies. De publicatie is opgenomen op de website van het Erfgoedhuis en in de kennisbank van KIEN.

Op 14 maart hield het Erfgoedhuis een informatieavond over verduurzaming van historische kerkgebouwen, met als passende plek de energieneutrale Bethelkerk in Vlaardingen. Frank Migchielsen (Vereniging Beheerders Monumentale Kerkgebouwen) was de avondvoorzitter. Rozemarijn de Kwaasteniet (provincie Zuid-Holland) en Oda van den Ende (De Groene Grachten) vertelden over het ontzorgingsprogramma *verduurzaming maatschappelijk vastgoed*. Bouwhistoricus Jeroen Twisk ging in op de praktische kant van verduurzaming met aandacht voor erfgoedwaarden. Er was veel belangstelling voor de afsluitende rondleiding langs verduurzamingsingrepen die in de Bethelkerk door vrijwilligers zijn gedaan. De avond trok 55 deelnemers namens 38 kerken en andere organisaties, zoals gemeenten.

A.2.3 Klimaatrisicoscan voor Zuid-Hollands erfgoed

De provincie Zuid-Holland is rijk aan cultureel erfgoed. Dit erfgoed staat echter onder druk door klimaatverandering. Hoe kwetsbaar is ons culturele erfgoed voor de impact van klimaatverandering? Wat zijn de risico's? En waar zijn deze het grootst? In 2024 is door Erfgoedhuis in samenwerking met stichting Climate Adaptation Services (CAS), provincie Zuid-Holland en diverse experts een klimaatrisicoscan uitgevoerd waarin deze vragen centraal stonden. Het resultaat: een online raadpleegbaar kaartverhaal met klimaatrisicokaarten (voor de risico's droogte, hitte, wateroverlast en overstroming) voor erfgoed in Zuid-Holland en een aanvullende bijsluiter met focus op de huidige en toekomstige toepassing van dit instrument.

A.2.4 Pilot citizen science in Zuid-Holland

In 2024 heeft Erfgoedhuis samen met vrijwilligers en andere geïnteresseerden de mogelijkheden voor een overkoepelend participatief project omtrent kasteelterreinen verkend. Met een speciaal opgerichte klankbordgroep zijn de scope, mogelijke onderzoeksvragen, doelstellingen en mogelijke partners besproken. Door een verschil in belangen en het ontbreken van concrete onderzoeksvragen werd er geen ingang gevonden voor een overkoepelend onderzoekproject. Daarom is met een kleine groep geïnteresseerde partijen, waaronder Zuid-Hollandse archeologische verenigingen, werkgroepen en kastelenstichtingen, besloten het plan te herzien en te verkennen of er gezamenlijk één project opgezet kan worden, of dat meer lokale ondersteuning nodig is. Eind 2024 is een concept-projectplan opgeleverd. In 2025 wordt met de projectgroep verkend waar de benodigde expertise, begeleiding en financiën gevonden kunnen worden.

A.2.5 Erfgoed en toerisme duurzaam verbinden 2.0

Erfgoedhuis heeft voor gemeenten en erfgoedinstellingen een handreiking *Erfgoed en toerisme duurzaam verbinden* geschreven. Het onderzoek, op basis waarvan de handreiking is opgesteld, ging vooral over immaterieel erfgoed. In 2024 is gezocht naar verschillende invalshoeken om een vervolg te geven aan deze handreiking uit 2022. Na een verkenning bleek er geen casus te liggen waar een aanvullend onderzoek vanuit het Erfgoedhuis op dit moment passend was.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
A Beleidsgerichte informatie en beleidsgericht onderzoek	4.562	5.283	116

Toelichting

De overschrijding van het aantal boekjaaruren is toe te schrijven aan een verhoogde inzet op het bieden van ondersteuning aan gemeenten. Behalve dat er meer tijd en energie is gestoken in het onderhouden van de contacten met gemeenten door ze actief te bezoeken, steeg als gevolg hiervan ook de vraag naar ondersteuning.

B

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties

Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties zijn onontbeerlijk voor het beschikbaar houden van erfgoed voor de samenleving. De activiteiten zijn erop gericht om ondersteuning te bieden aan het Zuid-Hollandse erfgoedveld en hun taak dienaangaande optimaal uit te voeren (indirect). Daarnaast voert het Erfgoedhuis zelf een aantal taken uit op het gebied van het ontsluiten van erfgoedcollecties.

B.1 DIGITALISERING ERFGOEDCOLLECTIES ZUID-HOLLAND

Samen werken we aan een netwerk van verbonden digitaal erfgoed, dat goed vindbaar is voor gebruikers. Hiermee bouwen we mee aan het succes van de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed 2025-2028. We hebben in 2024 onderzoek laten doen naar mogelijkheden, infrastructuur, randvoorwaarden en beleid om Zuid-Hollandse digitale collecties met elkaar te verbinden. We bouwen voort op deze inzichten.

In 2024 stond ook het stimuleren van deskundigheidsbevordering, door het versterken van bewustwording, kennis en vaardigheden, centraal. We organiseerden diverse cursussen, onder meer over het vindbaar maken van collecties via Google, kennismaking met collectieregistratiesystemen, het fotograferen van de collectie, het schrijven van een informatie(beleids)plan en de omgang met auteursrecht en privacywetgeving. De organisatie van een AI-studiemiddag is in 2024 helaas niet doorgegaan; deze is opgenomen in het jaarplan 2025. We hebben in plaats van deze studiemiddag een cursus op aanvraag georganiseerd.

Met de uitrol van de Datawerkplaats, mede mogelijk gemaakt door ministerie van OCW en Netwerk Digitaal Erfgoed (NDE), hebben we onze dienstverlening verder kunnen uitbreiden. Doel van de Datawerkplaats, inclusief de inzet van een datacleaner, is gericht op het opschonen, verbinden en verrijken van Zuid-Hollandse erfgoeddata en collecties. Dit hebben we gedaan door het verzorgen van presentaties, cursussen met betrekking tot het gebruik van OpenRefine en *hands-on* ondersteuning op locatie.

We brachten erfgoedorganisaties met elkaar in contact langs de lijnen van gemeenschappelijke uitdagingen. Zo hebben we een speciale bijeenkomst georganiseerd over lokale samenwerking binnen een gedeelde (digitale) infrastructuur en platforms. Deze bijeenkomst hebben we georganiseerd ter invulling van het project digitalisering en participatie. Ook klopten organisaties bij ons aan voor advies-op-maat, bijvoorbeeld voor het schrijven van een informatiebeleidsplan, opschoning van collectiedata of het publiceren van hun collectie als Linked (Open) Data.

Ten slotte ontwikkelden we diverse kennisproducten om het veld te ondersteunen. Dit jaar hebben we een factsheet ontwikkeld over het verrijken van de collectieregistratie door middel van termen. We publiceerden een factsheet over het starten met een (digitaal) archief. Daarnaast hebben we een cursusvideo ontwikkeld, over het opbouwen van een fotostudio om een collectie te fotograferen.

B.2 ARCHEOLOGIEHUIS ZUID-HOLLAND

Op 16 mei opende het Erfgoedhuis de tentoonstelling *Bestemming bereikt?*. Deze tentoonstelling neemt de bezoeker mee naar de vele, soms niet eerder vertelde Zuid-Hollandse migratieverhalen. Centraal staan archeologische voorwerpen die vanuit andere plaatsen – ver weg of dichtbij – hun weg naar Zuid-Holland hebben gevonden en hier vervolgens zijn opgegraven. Deze vondsten zijn gecombineerd met persoonlijke voorwerpen van mensen uit verschillende gemeenschappen uit Alphen aan den Rijn. Dit jaar begon de tentoonstelling daarom niet in een depot of museum, maar direct aan tafel, tijdens een van de vier speciale (archeologie)diners. Zowel de archeologische objecten als die van de deelnemers werden op tafel uitgesteld. Tijdens drie gangen werden drie archeologische objecten geïntroduceerd en was er ruimte voor de deelnemers om de bijzondere verhalen over hun objecten te vertellen. De tentoonstelling *Bestemming Bereikt?* is tot en met april 2025 te zien en is een productie van Erfgoedhuis en tentoonstellingsmakers Ruurd Kok, Cecilia Hendriks en Ynte Alkema.

B.3 VONDST MET EEN VERHAAL

In 2024 is, in afstemming met provincie Zuid-Holland, geëxperimenteerd met het bereiken van nieuwe doelgroepen via verschillende online kanalen. In samenwerking met Shot of Culture zijn vervolgens cultuurcolleges over de archeologie van Zuid-Holland gelanceerd. Het drieluik, met als thema's *Het Rotterdam van de 9e eeuw*, *De natte, rijke grond van Zuid-Holland* en *De drie beste archeologische schatten uit Zuid-Holland*, publiceerden we op Instagram, TikTok en YouTube. In totaal zijn hiermee in 2024 meer dan 118.000 personen bereikt. De cultuurcolleges zijn daarnaast terug te vinden op de publiekswebsite geschiedenisvanzuidholland.nl.

B.4 PROVINCIALE COLLECTIE ZUID-HOLLAND

Jaarlijks brengt het Erfgoedhuis de provinciale collectie van de provincie Zuid-Holland bij het erfgoedveld onder de aandacht. In 2024 richtten we ons op het onderzoek over de rol van de provincie in de trans-Atlantische slavernijgeschiedenis. We organiseerden een bijeenkomst hierover in samenwerking met de afdeling Kennis van provincie Zuid-Holland. Ruim 50 geïnteresseerden namen deel.

Karwan Fatah-Black verzorgde de keynote over het onderzoek naar de betrokkenheid van de provincie Zuid-Holland en de resultaten daarvan. Provincie-archivaris Peter Diebels vertelde over hoe je in provinciale (en nationale) archieven onderzoek kunt doen naar dit thema. Onderzoeker Renzo Duin sloot af met een bespiegeling over de rol van oral history in het uitvoeren van onderzoek. De bijeenkomst werd afgesloten met een rondleiding langs de tijdelijke tentoonstelling *Pioniers – Fotografie door vrouwen* in het Nationaal Archief. Hier was ook aandacht voor koloniale connotaties in de fotografie.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
B Beheer, behoud en ontsluiting van erfgoedcollecties	1.345	1.329	99

Debat en reflectie

Om in te kunnen spelen op het steeds evoluerende en veranderende beleidsveld is het nodig het debat te voeren en te reflecteren op de ontwikkelingen, en vast te stellen wat dit betekent voor de visie op en omgang met erfgoed. De activiteiten hiertoe worden georganiseerd voor de achterban van het Erfgoedhuis of zijn gericht op het functioneren van het Erfgoedhuis in provinciale, nationale en internationale netwerken, waardoor we beter in staat zijn onze doelgroepen te bedienen.

C.1 ACTIVITEITEN EN NETWERKEN VOOR DE BREDE ACHTERBAN

C.1.1 Jaarlijkse Erfgoeddag

Op 15 november 2024 stond de Erfgoeddag in het teken van duurzaamheid. Edwin van der Veldt, docent aan de Reinwardt Academie trapte de dag als keynotespreker af met een activerende lezing over de verhoudingen tussen klimaatverandering en erfgoed. De favoriet van de dag was de keynote van Richard van Tiggelen, oprichter en curator van de Dutch Graffiti Library. De realistische, maar hoopvolle boodschap van Van Tiggelen zorgde voor herkenning bij het publiek: "We doen wat we kunnen met de middelen die we hebben." Gedurende de dag konden de 227 aanwezigen kiezen uit een groot aantal deelsessies, onder andere over het maken van onvermijdelijke keuzes in het licht van klimaatverandering en het betrekken van jongere generaties bij erfgoed en ambachten. Opvallend was dat zeker een vijfde van de deelnemers voor het eerst een Erfgoeddag bezocht.

Er werd ook stilgestaan bij het 25-jarig jubileum van het Erfgoedhuis. In een korte film werd de rol van het Erfgoedhuis toegelicht en vertelden meerdere stakeholders over hun ervaringen. Aan het einde van de dag werd de tweejaarlijkse [Erfgoedparel uitgereikt](#). De juryprijs werd gewonnen door Stichting Molens Hoeksche Waard met het project *Duurzaam graantransport Hoeksche Waard*, de publieksprijs ging naar Streekmuseum Goeree-Overflakkee met het project *De Watersnood van 1953 door kinderen*.

C.1.2 Jaarlijkse Vrijwilligersdag

Het thema van de Vrijwilligersdag was *Nieuwe bestemmingen, oude verhalen*. Met een opkomst van ongeveer 150 vrijwilligers in erfgoed en groen én het stralende weer was het zeer geslaagd. De deelnemers sloten aan bij diverse workshops, rondleidingen en lezingen. Er werd ook aandacht besteed aan de jubilea van zowel het Erfgoedhuis (25 jaar) als Zuid-Hollands Landschap (90 jaar). De overlap tussen groen en erfgoed kwam goed naar voren, met name bij vrijwilligers die zich bezighielden met immaterieel erfgoed op het snijvlak tussen de twee sectoren.

C.1.3 Jaarlijkse netwerkdag archeologie

Hoe kan archeologisch, maar ook multidisciplinair onderzoek, bijdragen aan inzichten over dieet en eetgewoonten door de eeuwen heen? Deze vraag stond centraal tijdens de jaarlijkse netwerkdag archeologie waarbij we ruim 70 deelnemers mochten verwelkomen in het Vakwerkhuis in Delft. Verschillende sprekers gingen deze middag dieper in op het dierlijk- en plantdieet in de Haagse regio tijdens het Neolithicum, duizend jaar culinaire geschiedenis van Rotterdam aan de hand van (experimentele) archeologie, schilderkunst en historische bronnen en het bier van onze voorouders. De circa 70 deelnemers gingen naar huis met nieuwe kennis en inspiratie om op een laagdrempelige en aansprekende manier zelf, of met een breed publiek, te experimenteren op het gebied van archeologie, voedsel en kookgerei.

C.1.4 Netwerk vrijwilligers in de archeologie

In 2024 organiseerden we twee netwerkbijeenkomsten voor vrijwilligers in de archeologie, die in het teken stonden van ontmoeting, uitwisseling en het uitbreiden van kennis en vaardigheden. In maart vond de opvolgbijeenkomst *Archeologie en Faro in Zuid-Holland: welke rol speel jij?* plaats, waarin de bevindingen uit het gelijknamige onderzoek centraal stonden. Tijdens de plenaire discussie werd er met het netwerk gesproken over het beter toegankelijk maken en delen van archeologische data en kennis, hoe nieuwe doelgroepen betrokken kunnen worden en welke middelen er beschikbaar zijn om zelfstandig projecten te initiëren. De tweede netwerkbijeenkomst is wegens het achterblijven van aanmeldingen en het drukke najaar verplaatst naar januari 2025. Bij deze bijeenkomst staat het thema *archeologie en digitalisering* centraal.

C.1.5 Molennetwerk

De activiteiten van het Molennetwerk en van molenorganisaties in de provincie zijn via onze website, de digitale nieuwsbrief en sociale media met de achterban gedeeld. Ook zijn zo de molens in Zuid-Holland bij een breed publiek onder de aandacht gebracht. Het Erfgoedhuis dient verder als vraagbaak voor het molenveld als het gaat over publieksbereik (doelgroepen), vrijwilligers, de molenbiotoop, het molenerf en onderzoek. Tijdens het 16e symposium van The International Molinological Society (TIMS) in september in Portugal werd een presentatie verzorgd over *Oral History & Mills*. Voor Museumpeil (64, najaar 2024) is een artikel geschreven over molens en hun betekenis voor mens en natuur. Een stagiair startte in november 2024 met een globale inventarisatie naar roerend erfgoed op molens. In 2025 wordt dit onderzoek vervolgd.

Ook is de basis gelegd voor een digitale handreiking over het molenerf van koren- en industriemolens in Zuid-Holland. Deze handreiking is bedoeld voor molen-eigenaren, eigenaren van molenerven, molenaars, overheden en andere erfgoedorganisaties die nadenken over de toekomst van het molenerf, de gebouwen daarop en de inrichting daarvan. De handreiking wordt in 2025 op de site erfgoedhuis-zh.nl gepubliceerd.

Themabijeenkomst en netwerkdag

Op 19 april vond in Aarlanderveen de themabijeenkomst plaats over waterbeheer en de rol van molens. Er was een presentatie over peilbeheer en de inzet van molens bij piekbelasting en een toelichting op de ervaringen met het malen bij hoge waterstanden. Na de presentaties bezochten de deelnemers de Putmolen, een van de molens van de Molenviergang Aarlanderveen.

De netwerkdag vond plaats op Goeree-Overflakkee en had als onderwerp de molenmakerij. Verschillende sprekers gaven presentaties over de geschiedenis van de molenmakerij, uitdagingen in deze tijd en de Stimuleringsregeling Molenmakerleerling. Ook werd kort ingegaan op de ontwikkelingen rond molens binnen het

provinciaal beleid, de molen in 3D, en duurzaam graantransport. In de middag werd een bezoek gebracht aan Molenmakerij Grinwis en Molen Windvang in Goedereede. Aan beide bijeenkomsten namen 123 mensen deel.

C.1.6 Netwerk Joods erfgoed

In 2024 zou een netwerkbijeenkomst rond Joods erfgoed worden georganiseerd. Er is besloten om deze bijeenkomst anders in te richten omdat de Universiteit van Amsterdam in 2024 ook zelfstandig een dergelijke landelijke bijeenkomst heeft georganiseerd. Aangezien het Erfgoedhuis meerdere vragen kreeg over de financiering van (Joods) erfgoedprojecten, is ervoor gekozen om als alternatief een cursus over sponsoring aan te bieden. Bureau Bruin & Londema zou deze workshop in november geven. Door onvoorziene omstandigheden is deze verplaatst naar 2025. Eerst was de workshop exclusief voor organisaties rond Joods erfgoed, maar aangezien er plekken overbleven is de uitnodiging breder uitgezet.

C.1.7 Netwerk agrarisch erfgoed

Over de algemene cultuurhistorische kenmerken van boerderijen en boerenerven in Nederland is online snel iets op te zoeken. Goede informatie over specifieke streekgebonden kenmerken is daarentegen moeilijker te vinden. Vaak ligt de focus op één element, zoals de boerderij, de bijgebouwen of het boeren erf. En dat terwijl al deze elementen samen een integraal geheel vormen, dat weer onderdeel is van een bredere landschappelijke context. De Boerenbont-bijeenkomst van 2024 stond daarom in het teken van streekkenmerken en samenhang van boerderij, erf en omgeving. In de Steinsetuin te Haastrecht luisterden 67 deelnemers naar vier sprekers: bouwhistoricus Frits van Ooststroom vertelde over streekgebonden kenmerken van historische Zuid-Hollandse boerderijen, Michael Moerman (Zuid-Hollands Landschap) deed dit voor boerenerven en landschapsarchitecte Maïke Warmerdam (BoschSlabbers) sprak over agrarische lintentypen in Zuid-Holland. Vanuit praktisch oogpunt gaf Haedewych van Kampen van het Boerderijfonds een korte uitleg over financiële ondersteuningsmogelijkheden voor eigenaren van agrarisch erfgoed. In de middag stond er voor de aanwezigen ook nog een rondleiding door de Steinsetuin en een interactieve werkvorm op het programma.

C.1.8 Netwerk historische verenigingen

Zuid-Holland kent bijna 140 historische verenigingen en binnen deze verenigingen is enorm veel kennis over de lokale geschiedenis. Met sommige van deze verenigingen had het Erfgoedhuis uitgebreid contact, maar met andere helemaal niet. Om een beter beeld te krijgen van de situatie bij historische verenigingen, voerden we in 2024 met een aantal verenigingen verkennende gesprekken. Het wordt steeds duidelijker dat historische verenigingen het moeilijk hebben, uitzonderingen daargelaten. Het is lastig om nieuwe bestuursleden te vinden en er is vergrijzing onder het ledenbestand. Uit deze verkenning zijn punten gekomen waar in 2025 gevolg aan wordt gegeven in de vorm van een bijeenkomst of een pilotproject.

C.1.9 Netwerk conflictarcheologie

Jaarlijks komen bij archeologische onderzoeken in Zuid-Holland veel sporen aan het licht die een connectie hebben met conflict, oorlog en onderdrukking. Verdedigingswerken, wapentuig, maar ook hele 'gewone' objecten en sporen uit het dagelijks leven. Conflictarcheologie is de term voor archeologisch, historisch en bouwhistorisch onderzoek naar deze resten. Wat maakt conflictarcheologie juist nu zo relevant? Wat heeft recent onderzoek opgeleverd en waar liggen nieuwe kansen? Op 22 mei stonden deze vragen centraal tijdens de eerste bijeenkomst van het kennisnetwerk conflictarcheologie. Drie onderzoekers presenteerden recent en relevant onderzoek, onder andere over harnassen en de Koude Oorlog. Er was ruimte voor een open gesprek om behoeften, kansen, verschillende perspectieven, belangrijke vraagstukken en ideeën rondom dit thema uit te wisselen.

C.2 ACTIVITEITEN EN NETWERKEN VOOR ERFGOEDPROFESSIONALS

C.2.1 Netwerkbijeenkomsten gemeentelijke en regionale archeologen

Jaarlijks organiseert het Erfgoedhuis drie netwerkbijeenkomsten voor gemeentelijke en regionale archeologen. Tijdens deze *Netwerktafel Archeologie Zuid-Holland* worden inhoudelijke zaken bediscussieerd, beleidsontwikkelingen besproken en informatie over actuele ontwikkelingen binnen de gemeenten uitgewisseld. In 2024 zijn drie bijeenkomsten georganiseerd. Op 11 januari stond archeologie in relatie tot klimaatadaptatie en -mitigatie centraal. Op 30 mei werden de resultaten uit het onderzoek *Faro en archeologie* besproken en vond een open discussie plaats over mogelijkheden voor participatie in de provincie. Op 19 september werden, naast gemeentelijk- en regioarcheologen, ook de verschillende depotbeheerders uitgenodigd en kwam het onderzoek naar het proces van (de)selectie van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed aan de orde. Er waren respectievelijk 11, 14 en 15 deelnemers.

C.2.2 Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen

Ook in 2024 ondersteunde het Erfgoedhuis de Kring van Zuid-Hollandse Archivarissen (KZHA) in haar doelstellingen. Zo kwam de Kring bij elkaar tijdens diverse bestuursvergaderingen en Algemene ledenvergaderingen. Het jaar werd afgesloten met een vergadering en ontmoeting in De Chocoladefabriek in Gouda.

C.2.3 Museumplatform Zuid-Holland

In 2024 sloten twee musea hun deuren en konden vier nieuwe musea worden verwelkomd. In totaal zijn nu 87 Zuid-Hollandse musea, historische verenigingen en oudheidkamers aangesloten bij het Museumplatform. Het Erfgoedhuis organiseerde voor deze doelgroep twee plenaire bijeenkomsten. De eerste vond in april 2024 plaats in het Maritiem Museum Rotterdam, met als thema *Financiën op lange termijn: hoe regel je dat als museum en hoe ga je om met alle belangen, ook die van de geldgevers?*.

In oktober volgde in Museum Gouda een tweede bijeenkomst, getiteld *Nieuwe perspectieven: samenwerken aan relevante collecties*. Tijdens deze middag stond centraal hoe je als museum zorgt dat je collectie relevant blijft en een goede afspiegeling van de maatschappij vormt. Aan de hand van inspirerende voorbeelden lieten we zien hoe een nieuwe kijk op de collectie, met actieve publieksparticipatie, het museum kan verrijken en hoe het museum nieuwe doelgroepen kan aantrekken. Bij beide bijeenkomsten werd uitgebreid genetwerkt en kennis en informatie gedeeld. Er namen in totaal 68 musea deel aan onze bijeenkomsten.

Daarnaast verstrekten we aan deze musea desgevraagd adviezen, variërend van het digitaliseren van collecties, het bereiken van nieuwe doelgroepen, de normen voor Museumregistratie, financiën op orde tot praktisch onderhoudsadvies voor kwetsbare collecties.

C.2.4 Deelname externe netwerken

Erfgoedhuis heeft zitting in het bestuur van het Landelijk Contact Museumconsulenten (LCM). Het LCM werkt nauw samen met de koepel van erfgoedhuizen, Overleg Provinciale Erfgoedhuizen Nederland (OPEN), die in 2023 een stichting heeft opgericht, waar het LCM in de nabije toekomst in zal opgaan. Via de provinciale partners uit LCM - veelal de museumconsulenten van de collega-erfgoedhuizen – staat het Erfgoedhuis in nauwe verbinding met het Netwerk Digitaal Erfgoed, de Nederlandse Museumvereniging, het Museumregister en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Adviseurs van het Erfgoedhuis nemen deel aan verschillende landelijke netwerken, waaronder het Netwerk Steunpunten Cultureel Erfgoed (NSCE), NOORA en het AVA Netwerk.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
C Debat en reflectie	3.331	3.526	106

Toelichting

De lichte overschrijding van de uren komt enerzijds omdat er meer uren nodig waren in de voorbereiding en de organisatie van de jaarlijkse Erfgoeddag. Anderzijds vroeg ook de voorbereiding en organisatie van activiteiten en bijeenkomsten voor de verschillende netwerken om meer ureninzet. Bij het Molennetwerk betrof dit de opzet en uitvoering van het stageproject *Roerend erfgoed op molens*. Verder is op verzoek uit het veld voor het netwerk van gemeentelijke en regioarcheologen een extra bijeenkomst georganiseerd en is in 2024 begonnen met de voorbereidingen voor een PAN-event voor het netwerk vrijwilligers in de archeologie.

D

Collectieve vertegenwoordiging en promotie van het Zuid-Hollandse erfgoed

Dit zijn alle activiteiten die erop gericht zijn om het erfgoedlijnenbeleid van de provincie Zuid-Holland te ondersteunen en in meer algemene zin het erfgoed in de provincie Zuid-Holland te promoten en voor het publiek toegankelijk te maken.

D.1 COMMUNICATIE EN PR-WERKZAAMHEDEN

Onze communicatiewerkzaamheden waren gericht op het informeren, binden en activeren van onze doelgroepen. Het zwaartepunt hiervoor ligt online: onze twee centrale websites (corporate website erfgoedhuis-zh.nl en verhalenwebsite geschiedenisvanzuidholland.nl) dienen hierbij als primaire kanalen. Richtinggevend voor het bepalen van de mate van succes is het aantal sessies: dit kwam uit op respectievelijk 32.000 en 172.370. Dit is in beide gevallen een daling, respectievelijk 54% en 39%. Deze daling was ingecalculeerd: in 2024 traden strengere regels en handhaving rondom cookietoestemming in werking, waardoor websitebeheerders verplicht zijn een banner te tonen met een even duidelijke optie om cookies te weigeren.

Op de corporate website van Erfgoedhuis publiceerden we 55 nieuwsberichten en 42 activiteitenpagina's voor onze cursussen, bijeenkomsten en andere agenda-items. Voor het werven van aanmeldingen voor onze activiteiten blijven emailmarketing en sociale media nog steeds onze voornaamste kanalen. We verstuurden in totaal 30 nieuwsbrieven aan in totaal zo'n 9.000 abonnees, en stuurden ons netwerk maar liefst 116 mailings rondom onze activiteiten. Media en belangenorganisaties schreven we aan middels 5 persberichten, bijvoorbeeld rond piekmomenten als de uitreiking van de Erfgoedparels. Op onze verhalenwebsite geschiedenisvanzuidholland.nl publiceerden we 31 nieuwe verhalen, binnen de thema's criminaliteit, immaterieel erfgoed, kastelen & landgoederen en religieus erfgoed. Onder het overzicht van Zien & Doen verschenen 16 nieuwe doorlopende en tijdelijke activiteiten en werden 64 nieuwe locaties toegevoegd. De nieuwsbrief verstuurden we 4 keer, samen met elk kwartaalthema, naar uiteindelijk meer dan 1.200 abonnees (2023: 1.000). Tot slot zijn we naast onze online activiteiten drukwerk ter promotie blijven inzetten.

D.2 ERFGOEDLIJNENONDERSTEUNING

Het Erfgoedhuis had in 2024 de ambitie om een cursus te organiseren om Zuid-Hollands erfgoed digitaal zichtbaar te maken via Wikipedia. In overleg met de provincie is besloten om deze cursus naar 2025 te verplaatsen. In 2024 is het projectplan opgesteld en afgestemd met onder meer Vereniging Wikimedia Nederland en provincie Zuid-Holland. De cursus zal zich richten op het zichtbaar maken van koloniaal erfgoed en de geschiedenis van het slavernijverleden in Zuid-Holland; een thema dat door verschillende erfgoedlijnen loopt.

D.2.1 Atlantikwall

Het Erfgoedhuis ondersteunde deze erfgoedlijn door aanwezigheid bij de erfgoedtafel-bijeenkomsten en door actieve deelname aan de werkgroepen Betere bescherming, Herijking, Educatie en Professionalisering. Deze werkgroepen zijn een direct voortvloeisel uit het in 2023 vastgestelde nieuwe *Koersdocument erfgoedlijn Atlantikwall 2030*.

Actualisatie van de doelstellingen. In 2024 zijn de in 2023 geactualiseerde Atlantikwall-paspoorten opgeleverd. Daarnaast zijn in opdracht twee nieuwe projecten gestart: het opstellen van een Indicatieve Kaart Atlantikwall-Erfgoed (IKAE) en de actualisatie van 16 fiets- en wandelroutes. De IKAE bestaat uit een geografisch informatiesysteem (GIS), met daarin een overzicht van de binnen het Zuid-Hollandse deel van de Atlantikwall gelegen steunpunten. Hierbij verscheen eveneens een aanvullende rapportage. De kaart is gelanceerd tijdens een speciale bijeenkomst voor gemeenteambtenaren in de Seyss-Inquartbunker in Wassenaar. De actualisatie van de fiets- en wandelroutes zal doorlopen in 2025.

D.2.2 Historisch Haringvliet

Het Erfgoedhuis ondersteunde deze erfgoedlijn door aanwezigheid bij de erfgoed-tafelbijeenkomsten en themabijeenkomsten ter ondersteuning van projectindieners en door actieve deelname aan de werkgroep Communicatie. In de zomer van 2024 verscheen het jaarlijkse Erfgoedmagazine, waarin nieuwe projecten van de Erfgoedlijn bij het algemene publiek onder de aandacht werden gebracht. Daarnaast is er een start gemaakt met de ontwikkeling van shorts (korte video's) die kunnen worden gedeeld via sociale media.

D.2.3 Landgoederenzone Zuid-Holland

Het Erfgoedhuis ondersteunde deze erfgoedlijn in 2024 door zorg te dragen voor de verslaglegging van de bijeenkomsten en zitting te nemen in de werkgroep die onder leiding van Abe Veenstra de totstandkoming van het *Koersdocument erfgoedlijn Landgoederenzone Zuid-Holland 2023* begeleidde.

In 2024 is gestart met een project om een impuls te geven aan het herintroduceren of herinrichten van moestuinen op buitenplaatsen waar de nutstuinen in de loop der tijd (deels) zijn verdwenen. Dit in vervolg op de inventarisatie van moestuinen op historische buitenplaatsen in de Landgoederenzone Zuid-Holland die Erfgoedhuis in 2022 verrichtte in opdracht van de provincie. In het project wordt vooral de aandacht gevestigd op de meerwaarde van deze groenaanleg op buitenplaatsen; door de herintroductie van een moestuin wordt een verdwenen historisch element weer toegevoegd aan een buitenplaats-complex, de moestuin draagt bij aan de biodiversiteit, verhoogt bij betrokkenheid van omwonenden de sociale cohesie en het maatschappelijk draagvlak voor de buitenplaats etc. Een drietal studenten van de HAS green academy uit Den Bosch heeft onderzoek gedaan naar de moestuin op historische buitenplaatsen als commons. Hun rapport werd op 1 juli op de buitenplaats Berbice gepresenteerd. Naar aanleiding hiervan werd een interview met begeleidend docent Bram van Helvoirt gepubliceerd op de corporate site en werd gewerkt aan fietsroutebrochure langs moestuinen op buitenplaatsen. De brochure wordt in 2025 gepresenteerd tijdens een informatiebijeenkomst voor buitenplaatseigenaren.

Erfgoedhuis ondersteunde de gemeente Wassenaar bij het project dat zich ten doel stelt om het in 2023 herontdekte archief van kasteel Oud-Wassenaar te conserveren en te ontsluiten. Daarnaast werd gewerkt aan de actualisatie van de in 2014 uitgekomen brochure over de Landgoederenzone Zuid-Holland, een herdruk die in 2025 verschijnt. Ook werd in 2024 de mogelijkheid verkend om een fietsroute door de Landgoederenzone uit te zetten via het fietsknooppuntennetwerk.

D.2.4 Neder-Germaanse Limes Zuid-Holland

Binnen de Erfgoedlijn Neder-Germaanse Limes heeft het Erfgoedhuis in 2024 wederom ingezet op het ondersteunen van het netwerk in Zuid-Holland en het stimuleren van communicatie en samenwerking. Het Erfgoedhuis is in 2024 aangesloten bij het Limes-cluster met Zuid-Hollandse gemeenten en speelt daarin, mede vanuit zijn steunpuntfunctie, een ondersteunende rol. Zowel met de gemeenten als leden van de tafel is in 2024 gestart met een verkenning voor het versterken van de communicatie binnen de erfgoedlijn. Het Erfgoedhuis heeft het initiatief genomen de benodigde en al aanwezige promotiemiddelen te inventariseren. Daarnaast coördineerde het Erfgoedhuis elk kwartaal de publicatie van de evenementenkalenders voor de Limes in Zuid-Holland.

In 2024 is eveneens het social media-redactieoverleg voortgezet en begeleid, waarbij met leden van de tafel Limes-actualiteiten zijn besproken en content voor op de websites en socialmediakanalen is gedeeld. In 2024 zijn er nieuwe leden bij dit overleg aangesloten. In samenwerking met Romeinse Limes Nederland is een kennisdag voor vrijwilligers van de Limes georganiseerd. Deze stond in het teken van het toegankelijk maken van zowel de Limes-locaties als het verhaal en aanbod voor verschillende doelgroepen.

D.2.5 Oude Hollandse Waterlinie

Het Erfgoedhuis is al sinds de start betrokken bij de Zuid-Hollandse erfgoedlijnen, zo ook bij de Oude Hollandse Waterlinie (OHW). Na tien jaar vindt een herijking van de erfgoedlijnen plaats. Een van de doelen is om projecten beter op elkaar af te stemmen. De OHW heeft daarnaast een nieuwe projectleider en tafelvoorzitter gekregen. In 2024 is gekeken hoe de erfgoedlijn een duurzame toekomst kan krijgen. In het kader hiervan hebben gesprekken plaatsgevonden tussen de tafelvoorzitter, projectleider en het Erfgoedhuis. Dit proces zal in 2025 doorlopen. Deze ambitie wordt vervolgens in het nieuwe koersdocument geconcretiseerd. Het Erfgoedhuis heeft daarnaast deelgenomen aan een door externen uitgevoerd onderzoek over de communicatiestructuur van de erfgoedlijnen en is een plan geïnitieerd om diversiteit en inclusie binnen de erfgoedlijnen te bevorderen. Met een *Nieuwe gezichten, nieuwe verhalen*-dag zal hier in maart 2025 aandacht aan worden besteed.

D.2.6 Trekvaarten

Het Erfgoedhuis ondersteunde deze erfgoedlijn door aanwezigheid bij de erfgoedtafelbijeenkomsten. Het jaar 2024 stond in het teken van de herijking van de erfgoedlijn, die

in het najaar werd uitgebreid met twee nieuwe trekvaarten: de Zuid-Hollandse delen van de trekvaarten Leiden-Utrecht en Gouda-Amsterdam. Het Erfgoedhuis deed al eerder onderzoek naar de geschiedenis van deze trajecten en verzorgde op twee erfgoedtafels een presentatie waarbij werd ingezoomd op het karakter van de trajecten en de aanknopingspunten voor verder onderzoek. Ook zijn publiekslezingen verzorgd, op onder meer Open Monumentendag in Utrecht (14 september) en de Historische Trekvaartdag in Leiden (15 september).

D.2.7 Maritieme Industrie (voorheen Waterdriehoek)

In 2024 is met de projectleider, voorzitter en het Erfgoedhuis toegewerkt naar de vernieuwde Erfgoedlijn Maritieme Industrie, waarna deze op 12 november officieel is vastgesteld. Tijdens verschillende erfgoedtafels en één bestuurlijke bijeenkomst is dit succesvol gelanceerd, met veel nieuwe geïnteresseerden tot gevolg. Om deze nieuwe erfgoedlijn een gezicht te geven dient de website geschiedenisvanzuidholland.nl als verzameling van locaties en verhalen.

D.3 HET VERHAAL VAN ZUID-HOLLAND VERTELLEN

Het platform geschiedenisvanzuidholland.nl is in 2024 uitgebreid met tal van verhalen, met immaterieel erfgoed als belangrijk speerpunt. Er zijn artikelen geplaatst over onder meer de Indische eetcultuur, shanty zingen, eendenkooien, Afro-Surinaamse klederdracht en de beiaardcultuur. Ook zijn verhalen toegevoegd die nieuw licht werpen op nog onderbelichte aspecten van de Erfgoedlijnen, zoals een stuk over vrouwen in het Oranjehotel. Van historische verenigingen en lokale historici ontvingen we daarnaast mooie bijdragen over de geschiedenis van stad, dorp en streek, waarmee het platform een waardevolle functie vervult voor mensen die meer willen weten over hun eigen omgeving. De nieuwsbrief Geschiedenis van Zuid-Holland is in 2024 vier keer verstuurd. Het aantal ontvangers blijft groeien, in december 2024 waren er 1.200 abonnees. De website is in 2024 172.400 keer bezocht.

D.4 ARCHEOLOGISCHE KRONIEK ZUID-HOLLAND

Ook in 2023 stond de provincie Zuid-Holland weer in de top drie van de archeologisch drukste provincies. Dat jaar kwamen er circa 700 onderzoeksmeldingen binnen bij de RCE, en was er sprake van een groeiend aantal initiatieven die werden gestart door betrokken burgers, musea, archeologische werkgroepen en historische verenigingen. De Kroniek 2023 kwam in 2024 uit en bestond uit korte artikelen die zijn geschreven door professionals en vrijwilligers die betrokken zijn bij archeologisch onderzoek in Zuid-Holland. Naast de korte artikelen met waardevolle terugblikken en inzichten van recent uitgevoerd onderzoek, verschenen er ook artikelen over bijzonder onderzoek naar bijvoorbeeld de Schoonhovense pijprijverheid en jacht en voedselconsumptie, zoals voedselconsumptie in het Neolithicum en walvissen in Zuid-Holland. Deze editie van de Kroniek telt 84 pagina's en bestaat uit

43 bijdragen. De oplage van 1.000 is verspreid onder auteurs, leden van archeologische en historische verenigingen en bibliotheken in Zuid-Holland. De Kroniek is ook digitaal te raadplegen via de corporate- en publiekswebsite.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
D Collectieve vertegenwoordiging en promotie van het Zuid-Hollandse Erfgoed	5.757	5.082	88

Toelichting

De lichte onderbesteding wordt verklaard doordat de inzet van communicatie en pr in sommige gevallen op andere posten zijn geboekt. Dit is bijvoorbeeld het geval met erfgoededucatie op de erfgoedlijnen. Deze werkzaamheden zijn niet onder D maar onder E in het jaarverslag opgenomen.

E

Deskundigheidsbevordering

Deze activiteiten richten zich op het in stand houden en vergroten van de kennis en bekwaamheid van erfgoedprofessionals, erfgoedvrijwilligers en jeugd.

E.1 EXTRA ONDERSTEUNING VOOR ERFGOED-VRIJWILLIGERS: KENNIS IS KRACHT

Musea en andere erfgoedinstellingen kloppen graag aan bij het Erfgoedhuis voor het aanscherpen van kennis, het opleiden van nieuwe vrijwilligers, of om groepsgewijs ergens mee aan de slag gaan. Dankzij de subsidies van Fonds1818 en Fonds Schiedam Vlaardingen blijft het mogelijk om de beste docenten op de mooiste locaties te koppelen aan een groep leergierige vrijwilligers. Daarom worden de trainingen altijd positief gewaardeerd: mensen willen zelf kennis opvijzelen of opdoen, en zijn zeer bereid om wat te leren, of een andere aanpak te overwegen. Waar de Museumvereniging zich vooral inzet voor de grotere musea zetten de erfgoedhuizen in alle provincies zich in voor de kleinere musea, molens, kerkgebouwen, historische verenigingen, en meer, die vaak draaien op onbetaalde krachten.

In 2024 hebben we door de opname van begeleidingsuren in de boekjaarsubsidie en financiële steun twaalf cursussen kunnen realiseren; acht fysiek op locatie, open voor alle erfgoedinstellingen in Zuid-Holland en vier cursussen op maat bij musea 'thuis'. De onderwerpen varieerden van rondleiden, nieuwe doelgroepen, depotbeheer en logistiek, tot toegankelijkheid, educatie en een tweedaagse cursus waarin het maken en opzetten van een collectieplan en een informatie(beleids)plan aan de orde kwam. De gemiddelde waardering van de cursussen was een 8 uit 10.

Daarnaast hebben we twee factsheets gepubliceerd met als thema's ontzamen en collectieregistratie. Bovendien hebben we met uren in dit onderdeel van het jaarplan veel cursisten de nodige voorbereiding en verdieping kunnen bieden, en hebben we ad-hoc-vragen van erfgoedinstellingen kunnen beantwoorden door het geven van advies.

E.2 (PROJECT)VRIJWILLIGERS VOOR DE ERFGOEDSECTOR BEREIKEN EN BEHOUDEN

In 2024 heeft het Erfgoedhuis de training *Samen op zoek naar nieuwe vrijwilligers* twee keer georganiseerd. Deze training werd mede gefinancierd vanuit de RCE door middel van de regeling Erfgoedparticipatie Faro. Doel van deze vijfdaagse training is het binden van huidige- en nieuwe vrijwilligers. Daarnaast is de training gericht op het ontwikkelen van een divers en inclusief vrijwilligersbestand, onder meer door de organisatiecultuur onder de loep te nemen. Aan de training namen in totaal twaalf organisaties deel: van historische vereniging tot molen, van museum tot Herinneringscentrum.

De organisatie van een derde training, op aanvraag voor een erfgoedgemeenschap, is helaas niet doorgegaan. In plaats hiervan hebben we twee inspiratiebijeenkomsten georganiseerd voor oud-deelnemers. Doel van deze bijeenkomsten was om kennis en ervaringen uit te wisselen en te kijken welke stappen deelnemers na de training hebben

gezet. Ook hebben we diverse nieuwe methodieken geïntroduceerd om het vrijwilligersbestand te versterken en te verbreden.

E.3 ERFGOEDPARTICIPATIELOKET

De samenwerking met OPEN – de collega-erfgoedhuizen in de andere provincies – en de RCE is inmiddels stevig verankerd. Onze activiteiten zijn gecentreerd rondom twee speerpunten, oral history en actief burgerschap. Dit jaar hebben we advies en ondersteuning geleverd aan diverse lokale en regionale initiatieven die hiermee aan de slag wilden. Daarbij is samengewerkt met het landelijke Knooppunt Spreekende Geschiedenis. Daarnaast is in het voorjaar van 2024 in samenwerking met Erfgoedvereniging Heem-
schut en ons eigen Provinciaal Steunpunt een succesvolle bijeenkomst *Erfgoed en het Omgevingsplan* georganiseerd voor vrijwilligers. De 26 deelnemers gingen aan de slag met de vraag: hoe kunnen (vrijwillige) erfgoedorganisaties op effectieve en proactieve wijze omgaan met de nieuwe manier van werken die de Omgevingswet vraagt en opkomen voor het erfgoed in hun eigen omgeving?

E.4 ERFGOED VAN, VOOR EN DOOR IEDEREEN

In juni 2024 is het project *Sprekend Erfgoed* afgerond. De in totaal 114 taallessen in negentien musea hadden een grote, positieve impact op taalleerders, taaldocenten en musea in Zuid-Holland. De komende jaren loopt het project in verschillende gemeenten door, met inzet van lokale financiering. Daarnaast is samen met Probiblio een toolkit gerealiseerd *Met taalleerders naar een museum of erfgoedlocatie*, die landelijk verspreid is en aandacht genereerde. Tijdens bijeenkomsten in Delft, Hasselt (BE) en Las Palmas de Gran Canaria is de rol die erfgoed kan spelen in het leren van een nieuwe taal verder onderzocht, uitgediept en gedeeld met verschillende Europese partners in het project HeriTalk.

E.5 CURSUSSEN MOLENNETWERK

In 2024 zijn twee cursussen Molengids (een tweedaagse cursus) georganiseerd, voor aspirant gidsen uit de hele provincie. In totaal namen twintig geïnteresseerden deel aan de cursussen.

E.6 ERFGOEDEDUCATIE OP DE ERFGOEDLIJNEN

In 2023/2024 is er in de gemeenten Leidschendam-Voorburg en Voorschoten gepeild of er behoefte is aan een educatieproject over trekvaarten en landgoederen. Dit kreeg een negatief advies. Bij de Erfgoedlijn Atlantikwall wordt zitting genomen in de werkgroep Educatie, zijn tijdens twee erfgoedtafelbijeenkomsten meerdere presentaties en werk-

sessies gegeven en zijn voorbereidingen getroffen voor een inspiratie-ochtend die in 2025 plaatsvindt. In het kader van de Nederlandse Limes Samenwerking (NLS) is de uitvoering gestart van een interprovinciale meerjarenvise op educatie. Hiervoor is voor leerlingen een animatievideo ontwikkeld met uitleg over de Limes, die tijdens de nationale *Limesdag* in première ging. Tijdens de *Limes kennisdag* in Zuid-Holland is verder een educatieworkshop gegeven en zijn nieuwe lesmodules ontwikkeld die in 2025 beschikbaar komen. Het Erfgoedhuis heeft daarnaast samen met partners het hele jaar gewerkt aan een educatief project voor groep 6,7 en 8 rondom het koloniale verleden van de voormalige buitenplaats Rusthoff in Sassenheim. In maart 2025 zal de lancering plaatsvinden.

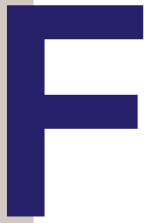
E.7 OVERIGE ACTIVITEITEN ERFGOEDEDUCATIE

Het Erfgoedhuis heeft naast de gebruikelijke cursussen, adviezen aan erfgoedinstellingen en gastcolleges op verschillende pabo-opleidingen, gastlessen ontwikkeld bij de IMC Weekendschool voor de vakken architectuur (monumentenzorg, monumentenwacht, herbestemming) en Nederlandkunde (erfgoed en burgerschap). Deze gastlessen zijn gegeven op locaties in Den Haag en Rotterdam-Zuid. In samenwerking met Kunstgebouw is naar aanleiding van de motie Stop antisemitisme (vanuit Provinciale Staten) een nieuwe les over uitsluiting ontwikkeld voor de Cultuursnack Burgerschap (voorheen Digitale Scheurkalender).

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
E Deskundigheidsbevordering	2.562	3.336	130

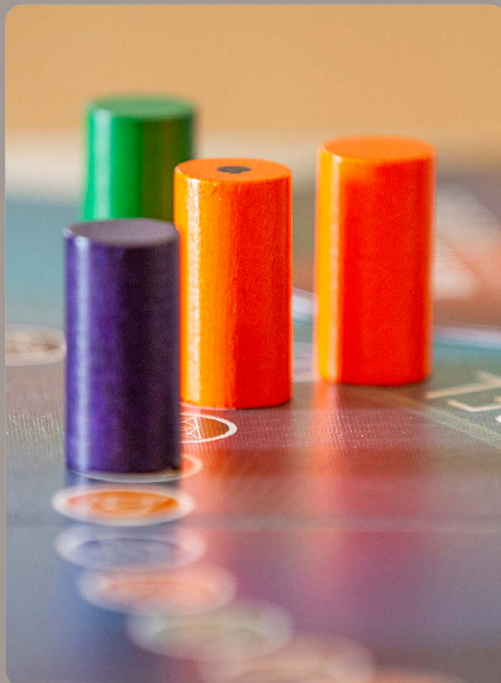
Toelichting

De overschrijding van uren kwam hoofdzakelijk door de aanstelling van een nieuwe junior adviseur educatie. Hiervoor zijn meer uren gedraaid dan vooraf was besproken, maar konden wel nieuwe projecten worden opgepakt. Het afronden en borgen van het project *Sprekend erfgoed* kostte eveneens meer tijd dan verwacht. Hierdoor zijn er op deze post meer uren gemaakt dan vooraf begroot.

Innovatieruimte

De uren en budgetten genoemd onder innovatie waren in het jaarplan 2024 nog niet vastgelegd. Dit gaf de organisatie de benodigde ruimte om gedurende het jaar uitvoering te geven aan het opzetten en uitrollen van nieuwe en innovatieve activiteiten. Een en ander werd ontwikkeld door betrokken en deskundige collega's binnen ons team.

F.1 DUURZAAMHEID GEBOUW EN COLLECTIE

Erfgoedhuis werkte in de periode 2022 - 2024 in opdracht van de provincie aan het *Ontzorgingsprogramma verduurzaming klein maatschappelijk vastgoed*. Dit programma trok veel monumenteigenaren met een ANBI-status. Ook enkele collectiebeherende instellingen schreven zich in voor dit programma. Vragen rondom duurzaam collectiebeheer konden in dit kader worden meegenomen. In 2024 is echter maar één advies gegeven, aangezien de aanmeldingen voor dit programma monumenten betrof zonder collectie.

F.2 NETWERKVORMING THEMAGERELATEERDE COLLECTIES

In 2024 is het netwerk landbouwcollecties verder uitgebreid. Bij dit netwerk zijn Erfgoed Brabant, Erfgoed Gelderland, Erfgoedhuis Zuid-Holland, RCE, Nederlands Openluchtmuseum (NOM) en Centrum voor Agrarische Geschiedenis in Leuven (CAG) actief betrokken. Op 17 oktober organiseerden de partners een bijeenkomst in het NOM over netwerkvorming en kennisuitwisseling rond landbouwcollecties.

Er is daarnaast een aanvraag ingediend bij het programma E-RIHS (European Research Infrastructure Heritage Science) om met het oog op behoud, kennis en ontsluiting van dit type collecties een thesaurus roerend agrarisch erfgoed te ontwikkelen. Deze aanvraag is gehonoreerd en het project wordt in 2025 uitgevoerd.

F.3 VERKENNING ARCHEOBRIGADE

In 2024 hebben de publieksarcheologen van Erfgoedhuis Zuid-Holland, Landschap Erfgoed Utrecht en Erfgoed Gelderland de mogelijkheden verkend om het beheer en behoud van sites van de Neder-Germaanse Limes te versterken door de inzet van vrijwilligersploegen. Hiervoor is een overzicht gecreëerd van de diverse typen publiekspresentaties in de drie provincies om te beoordelen waar inzet ten behoeve van beheer en behoud vereist is. In het document staat verder, waar bekend, informatie over de staat van het onderhoud, de eigenaar van het publiekspresentatiemiddel en eventueel andere betrokkenen bij het beheer en onderhoud. In de toekomst kan dit groeidocument worden aangevuld met nieuwe presentatiemiddelen en informatie. De verkenning is gedurende het project door voortschrijdend inzicht bijgesteld. Zo bleek dat gemeenten veelal eigenaar zijn van Limes-erfgoed en -presentatiemiddelen en dat bij de inzet van een vrijwilligersploeg afstemming met de desbetreffende gemeente nodig is. In overleg met NLS is besproken dat het document als onderlegger dient voor een gesprek met gemeenten, waarna in 2025 verder gepaste actie ondernomen kan worden.

F.4 MAATSCHAPPELIJKE DIENSTTIJD

In 2024 werd vooruitlopend op een subsidieaanvraag bij de RCE (Uitvoeringsagenda Faro 2025) een bijeenkomst georganiseerd over Maatschappelijke Diensttijd (MDT). MDT is een landelijk programma met lokale/regionale projecten waarbij jongeren een korte tijd meedraaien bij een instelling. De erfgoedhuizen zagen hier een kans: om musea en andere erfgoedinstellingen op het netvlies van de jongeren te krijgen en tegelijkertijd het erfgoedveld te ondersteunen om op nieuwe manieren jongeren te betrekken. Tijdens een eerste verkenning werd onderzocht hoe we een succesvolle koppeling tot stand kunnen brengen tussen erfgoedinstellingen die vaak draaien op 60plus-vrijwilligers en jongeren die een relatief korte tijd als een soort maatschappelijke stage komen meedraaien. Dit gebeurde in samenwerking met erfgoedinstellingen en een organisatie die direct in contact staat met jongeren en hun scholen. De middag gaf duidelijkheid over de vragen en uitdagingen en over de zin van MDT-projecten voor jongeren bij erfgoedinstellingen. Dit gaf voldoende aanknopingspunten voor een vervolg.

	Boekjaaruren	Nacalculatie	%
F Innovatieruimte	473	548	116

Toelichting

Bij innovatie zijn vooral meer uren gaan zitten in interne innovatieprocessen, zoals de communicatiestrategie en interne beeldbank. Daarnaast zijn meer uren gedraaid bij het opstellen van het overzichtsdokument van publiekspresentaties en verkennen van het opzetten van een archeobrigade en de voorbereiding voor het netwerk thema-gerelateerde collecties.

Monumentenwacht Zuid-Holland

De Monumentenwacht maakt zich al vele jaren sterk voor een goed beheer en onderhoud van monumenten en andere historische en beeldbepalende gebouwen. De wachters doen dit door eigenaren en beheerders van monumenten bij te staan met onafhankelijk advies over de bouwkundige staat van hun monument en door het uitvoeren van periodieke inspecties. Goed onderhoud is immers cruciaal voor de instandhouding van gebouwd erfgoed.

G.1 ACTIVITEITEN VRIJGESTELD VAN BTW

G.1.1 Het uitvoeren van periodieke bouwkundige inspecties

Het technisch inspecteren van monumentale gebouwen is de kerntaak van de Monumentenwacht. Vanuit deze inspectie wordt het inspectierapport opgesteld dat puntsgewijs ieder bouwkundig onderdeel van het monument waardeert, uiteraard inclusief de aard, vorm van het gebrek en termijn waarop herstel noodzakelijk is.

G.1.2 Abonneeservice

In 2024 is ons abonneebestand van eigenaren en beheerders van monumenten licht gestegen ten opzichte van het jaar ervoor. Alle eigenaren van monumenten kunnen een abonnement afsluiten bij de Monumentenwacht. Een abonnement heeft een aantal voordelen: het stimuleert in de eerste plaats de periodieke inspecties, wat in het belang is van de instandhouding van het gebouw. Ten tweede ontvangt de opdrachtgever een korting op het uurtarief.

G.1.3 Ontzorgen

Steeds meer gemeenten willen eigenaren aanmoedigen om subsidies aan te vragen door het aanbieden/vergoeden van een inspectie door de Monumentenwacht. Om deze eigenaren nog beter te ondersteunen zet de Monumentenwacht in op totale ontzorging. Dit komt mede tot stand door inzicht te geven in meerjarenonderhoud en de bijhorende kosten. De Monumentenwacht verzorgt het hele traject van aanschrijven, inspecteren, rapporteren en verwijzen naar subsidiemogelijkheden.

G.1.4 Kerkenvisie gemeente Rotterdam

Sinds 2020 worden eigenaren van gebedshuizen door de gemeente Rotterdam, via de Kerkenvisie, geholpen bij het in stand houden van hun pand. De gemeente Rotterdam biedt de gebedshuizen de mogelijkheid om een inspectierapport op te laten stellen door de Monumentenwacht. Ook in 2024 heeft de Monumentenwacht bij een tiental gebedshuizen een bouwkundige inspectie uitgevoerd en een rapport opgesteld. Het inspectierapport helpt de eigenaren met de aanpak van het onderhoud.

G.2 ACTIVITEITEN NIET VRIJGESTELD VAN BTW

G.2.1 Aankoopkeuringen

De Monumentenwacht voert aankoopkeuringen uit voor particulieren en bedrijven die overwegen een historisch pand te kopen. Deze aankoopkeuring biedt potentiële kopers inzicht in de staat van onderhoud en de kosten voor eventueel herstel en onderhoud.

G.2.2 NRF-Quickscans

Gebruikers van de restauratiewijzer kunnen via het Nationaal Restauratiefonds (NRF) bij Monumentenwacht Zuid-Holland een Quickscan aanvragen ter bepaling van de financieringsbehoefte van onderhoud, restauratie of woningverbetering. Met de Quickscan worden de kosten berekend van gebreken en onderhoud aan woonhuizen en boerderijen zonder agrarische functie, die binnen twee jaar te verwachten zijn.

G.2.3 Ondersteuning subsidieaanvragen

De Monumentenwacht helpt beheerders en eigenaren van monumenten met het aanvragen van de zogeheten Subsidie Instandhouding Monumenten (SIM) zoals verstrekt door de Rijksoverheid. Ten opzichte van vorig jaar weten steeds meer eigenaren de Monumentenwacht te vinden voor ondersteuning in het traject.

G.2.4 Opstellen van meerjarenbegrotingen

Een van de geleverde diensten is het opstellen van meerjarenbegrotingen. Deze begrotingen stellen wij op voor de particuliere woningbezitter, gemeenten en overige klanten. Met deze begroting kunnen we de monumentenbezitter beter van dienst zijn met advies en begeleiding.

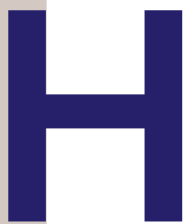
G.2.5 Begeleiding en ondersteuning van Verenigingen van Eigenaren

Monumentenwacht ondersteunt Verenigingen van Eigenaren bij het onderhoud van hun pand door het bijwonen van vergaderingen, het aanvragen van offertes bij aannemers en leveranciers en door controle op de uitvoering en kwaliteit van de werkzaamheden.

G.2.6 Financiering

De financiering van de afdeling Monumentenwacht verliep in 2024 via betaald opdrachtgeverschap.

	2024	2023	2022
Geschreven inspectierapporten	911	799	757
Quickscan en aankoopkeuring	6	8	9
Sim-subsidies	24	15	14
Begeleidingstrajecten	11	10	14
Abonnees begin jaar	2.149	2.146	2.116
Abonnees eind jaar	2.185	2.149	2.146
Aanmeldingen	169	131	142
Opzeggingen	133	128	112
Netto groei	36	3	30
Fte inspecteurs	10	9	7

Incidentele opdrachten en benodigde extra financiering

Naast werkzaamheden en activiteiten die het Erfgoedhuis op basis van het jaarplan uitvoert voor provincie Zuid-Holland, worden ook projecten en opdrachten verricht met inzet van uren en/of budget die buiten de boekjaar-afspraken vallen.

H.1 INCIDENTELE OPDRACHTEN

H.1.1 Ondersteuning van provincie Zuid-Holland door Monumentenwacht Zuid-Holland

De Monumentenwacht heeft meerdere activiteiten uitgevoerd voor de provincie Zuid-Holland. Hieronder valt het beoordelen van subsidieaanvragen met betrekking tot restauratie, herbestemming en molens. Voor de molens werden ook met regelmaat defecte tellers vervangen. Daarnaast werd in opdracht van de provincie op verschillende locaties bouwbegeleiding geboden, werden bouwvergaderingen bijgewoond en uitgevoerde (ver)bouwwerkzaamheden geïnspecteerd. De Monumentenwacht heeft ook bijgedragen aan het actualiseren van de Erfgoedmonitor.

BIJLAGE 1 Personeel

Personele in- en uitstroom

Het afgelopen jaar hebben we vier nieuwe collega's mogen verwelkomen en zijn er geen medewerkers vertrokken. Bij de Monumentenwacht is op 1 april een nieuwe collega gestart, waarmee het team nu op volledige sterkte is. Vanwege het naderende pensioen van een van de wachters wordt in het nieuwe jaar een wervingsprocedure gestart om het team op volle sterkte te houden. Op 15 april is onze senior officemanager gestart voor de aansturing van het officemanagement.

In 2024 zijn twee nieuwe adviseurs in dienst gekomen. Binnen het team Kennis is op 1 januari een projectmedewerker gestart als data-cleaner, verantwoordelijk voor advies en ondersteuning op het gebied van digitalisering en archivering door erfgoedinstellingen, in het bijzonder bij de Datawerkplaats. Daarnaast is 8 maart een junior adviseur begonnen ter ondersteuning van erfgoededucatie en -advies.

Kengetallen

	31-12-2024	31-12-2023	31-12-2022
Aantal medewerkers op 31-12	34	30	30
Aantal FTE op 31-12	32	28,57	28,1
Verhouding voltijd-deeltijd	25 vt / 9 dt	22 vt/8 dt	21 vt/9 dt
Verhouding vast-tijdelijk	28 / 6	22 / 8	20 / 10
Instroom in aantal	4	5	7
Instroom in FTE	3,72	4,67	6,33
Instroom gemiddelde leeftijd	31,25	42,2	38
Uitstroom in aantal	0	5	4
Uitstroom in FTE	0	4,17	3,9
Uitstroom gemiddelde leeftijd	0	49,8	45

Verhouding deeltijd - voltijd

Het merendeel van de medewerkers werkt voltijds. Hier wordt niet bewust op gestuurd, maar formatieruimte en bijbehorende financiën spelen wel een rol in ons wervingsproces. In 2024 hebben twee van de vier nieuwe medewerkers bewust gekozen om niet fulltime te werken.

Verhouding tijdelijke overeenkomst - overeenkomst onbepaalde tijd

Het beleid is om bij goed functioneren de arbeidsovereenkomst na één jaar om te zetten in een overeenkomst voor onbepaalde tijd, tenzij er sprake is van tijdelijke externe projectfinanciering. Afgelopen jaar zijn er vijf tijdelijke overeenkomsten na een éénjarig dienstverband omgezet in een overeenkomst voor onbepaalde tijd.

Keuze in arbeidsvoorwaarden

In aanvulling op vier weken wettelijk vakantieverlof is het mogelijk om vanuit het Individueel Keuzebudget extra verlofuren aan te kopen tot maximaal drie keer de weekomvang. Van deze mogelijkheid hebben 25 medewerkers gebruik gemaakt. In totaal zijn er 2.055 verlofuren aangekocht, dit is een stijging van 3% ten opzichte van het jaar daarvoor. Vijfendertig procent van de medewerkers heeft gekozen voor een maandelijks uitbetaling van het Individueel keuzebudget.

Salarissen

	2024	2023	2022
Salaris voltijd < 2.500	-	-	10%
Salaris voltijd 2.500 - 4.500	62%	60%	74%
Salaris voltijd > 4.500	38%	40%	16%

Op 31 december had 38% van de medewerkers het maximum van de salarisschaal bereikt. Dit betekent dat 62% nog doorgroeimogelijkheden heeft. Twee medewerkers zijn in 2024 bevorderd naar een hogere functie, met bijbehorende salarisschaal.

Verzuim

	2024	2023	2022
Verzuimpercentage	3,41%	2,84%	2,33%
Meldingsfrequentie	1,21	1,26	1,46
Gemiddelde verzuimduur	7,8	13,1	5,2

In 2024 is het ziekteverzuim met 0,6% gestegen ten opzichte van 2023. Afgelopen jaar zagen we een verdubbeling van het middellange (1-6 weken) verzuim, maar bleef het lange verzuim gelijk. Het korte verzuim is met 38% gedaald en 30% van de medewerkers

heeft niet verzuimd. Ondanks de stijging blijft het verzuimpercentage in vergelijking tot het landelijke gemiddelde relatief laag. Het landelijk gemiddelde lag in de eerste drie kwartalen 2% hoger.

Uitgaven voor opleiding en ontwikkeling in procenten van de loonsom

Het Erfgoedhuis profileert zich als een kennisinstituut en investeert dienovereenkomstig in zijn medewerkers, met als doel het opdoen en actueel houden van de eigen vakkennis. Medewerkers worden gestimuleerd om kennis te nemen van de laatste ontwikkelingen en inzichten binnen het vakgebied. Deze kennis krijgt weer een vertaling naar het opleidingsaanbod voor het netwerk van het Erfgoedhuis. Daarnaast wordt jaarlijks voor al het personeel een AED & Reanimatie training verzorgd en volgen de Monumentenwachters de training *Veilig werken op hoogte*.

Erfgoedhuis heeft de afgelopen jaren het volgende uitgegeven aan opleiding en ontwikkeling:

- **2024:** € 31.626, dit is 1,50% van de loonsom.
- **2023:** € 21.467, dit is 1,17% van de loonsom.
- **2022:** € 20.844, dit is 1,37% van de loonsom.

Digitalisering en thuiswerken

Sinds twee jaar werken we met flexwerkplekken en verdeelt het gros van de medewerkers zijn werkdagen voor circa 50% tussen kantoor en het thuisadres. De Monumentenwachters werken (vrijwel) alleen vanuit het huisadres, of op locatie. Een kleine groep medewerkers werkt voornamelijk op de kantoorlocatie.

Personeelsvertegenwoordiging

De personeelsvertegenwoordiging vergadert twee keer per jaar met de directeur-bestuurder. Daarnaast spreken zij jaarlijks met de Raad van Toezicht. In 2024 stonden naast algemene zaken ook een aanpassing van de fietsregeling en de invoering van diversiteitsverlof op de agenda.

Sociale activiteiten

Het afgelopen jaar was vanwege het 25-jarige jubileum van het Erfgoedhuis extra feestelijk. Op 16 januari werd het jubileumjaar met alle collega's feestelijk ingeluid met taart en alcoholvrije champagne. Eind mei volgde de onthulling van de regenten- en regentessenborden in ons trappenhuis, met kort hierop een zeer geslaagd jubileumfeest. Na de jaarlijkse AED-training was er een gezellig avondje bowlen en steengrillen. Het jaar is feestelijk afgesloten met een kerstdiner in het Meisjeshuis.

COLOFON

Redactie

Medewerkers Erfgoedhuis
Zuid-Holland

Samenstelling

Nick Warmerdam

Eindredactie

Marielle Hendriks
Susan Lesker
Erik van den Berg

Fotografie

Floris Scheplitz
Diane Kuijken

Vormgeving

Mirjam Wilbrink,
studioBoven grafisch ontwerp

ERFGOEDHUIS
ZUID • HOLLAND